
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

SEVÁT HAVA

Weiss Zoltán: *Salom*. Versek. Logos, Tóthfalu, 2000

„Mondhatnánk, az egész modern költészet a mítoszok felé fordul. (...) Ami persze semmit sem jelent az ember saját költészetére nézve. Minden költőnek magának kell feltalálnia a spanyolviaszt. (...) A mítosz énelőttem csak hangszekrénye a mai dallamnak. Régi tömlő új borral. Asszociációink egyik rétege” – nyilatkozta Nemes Nagy Ágnes Mezei Andrásnak 1967-ben az *Élet és Irodalom* hasábjain. Példák pedig – Babits Jónás könyvétől, Kosztolányi Halotti beszédétől a keresztény és lágermítoszt megidéző Piliinszky-lírára, Nemes Nagy Ágnes Ekhnáton-versein át Mészöly Miklós Saulusáig vagy tájunkon Fehér Kálmán „panaszaitól” Tóth Ferenc Jóbján át Guelmino Sándor Szerelmes miséjéig és tovább – vég nélkül sorolhatók.

Weiss Zoltán (Koncz István) *Salom* című kötetének versanyaga a zsidó mítoszra és kultúrtradícióra támaszkodik mint pretextusra. A zsidóságéra, amelyhez a második világháború óta két asszociációs réteg is kötődik: a Biblia és a holocaust. Weiss Zoltán verseskötete mindkét asszociációs réteget megcélazza. Az első motívumkörei a Jahve, adonaj, Gólem, Hádész, Hagada, kislev és sevát hava, a keresztre feszítés stb., a címbeli (s a versekben refrénszerűen ismétlődő) salom fogalmak körül húzhatók meg, míg a holocaustra mint a zsidó nép exodusára a Majdanek- és Auschwitz-féle toponímiák utalnak. Hogy a *Salom* szinte programszerűen idézi meg az említett kultúrtradíciót, a kötet illusztrációs anyaga és grafikai megoldásai (a héber képaláírások és vizuális motívika, a kötet címdalának és egyik versének grafikai motívumaként alkalmazott Dávid-csillagok) is nyomatékosítják. Pannónia, Kanizsa, a Tisza stb. ugyanakkor a szűkebb „hon”, a „haza” individuális toponímiái. A felsoroltak alkotják tehát a kultúrtradíciós keretet (a Nemes Nagy-idézet értelmében a „hangszekrényt”, a „régii tömlőt”), miután most már csak az a kérdés vár megválaszolásra, hogy e keretet milyen líranyelv („új bor”) tölti ki.

Mínthogy a zsidóság történetéhez mint „nagy elbeszéléshöz” tragikus képzetek fűződnek (s a verseskötet szerzője komolyan veszi e tradíciót), a *Salom* versvilága megle-

hetősen pesszimiztikus, tragizáló hangnemet üt meg. E regisztert erősíti az a tény is, hogy az exodus nemcsak a régmúlta vonatkozatható, hanem a közelmúlt s a jelen időkereteit is kitölti (l. pl.: a kanizsai zsidóság eltűnése). S ha e versvilág referenciális hátteret kívánjuk feltárni, azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy a kótetécm (Salom = béke) s annak a verszárlatokban sorozatosan felcsendülő szava az olvasóban a még frissen emlékezetében élő, nemrégiben bálkán háború asszociációit is beindítja.

E tragikus sorstörténetnek formát adó költeményeket azonban néhány látványos írói fogás alakítja. Bár a Biblia s a biblikus szövegek egyik közkedvelt alakzata az ismétlés, a szövegbelső párhuzam, ez az alakzat Weiss Zoltán tollán sematikus eljárás – lapos felsorolásra – válik. A versek formáló elveit talán a szükségesnél erőteljesebben uráló felsorolásalakzat (-kényszer) néhány nagyon formális változatra bontható le. Több helyütt ismétlődik a ház-haza-hon pátoszt rejtő hármas fogalom, a *13 tiszamenti* című, helynevekre alapozó költemény egyenesen „névsorolóvá” válik (Fehér Ferenc írt ilyesfajta gyermekverseket), egy-egy költeménynek szinte egyedüli formáló elve a szólamok, szavak, kérdések felsorolása. Ezen a költői attitűdön belül a legkevesebb feszültséget rejtő, meglehetősen gyakori ismétléstípust a grammatikai formákat felvonultató, azokkal „ját-szó” versek sora képviseli. Egy-egy ilyen költemény váza nem más, mint a nyelv, a grammatika perszónális és temporális lehetőségeinek végigragozása (én, te ő, mi; voltak, vannak, lesznek; voltál, voltam, voltunk; voltál, leszel, lesznek; tudod, tudom; hajdan, majdan, egykoron stb.). A *Csak ennyit mondok* című versben a költő mintha önmagát intené: „Ó meg én... Én meg Ó... / Mi... mi... mi... / Ne skálázz (...)” A Salom versanyagának túlnyomó hányada azt a benyomást kelti olvasójában, mintha Weiss Zoltán nem tudna szabadulni a felsorolás kényszerétől. Egy-egy versöletle nem más, mint e retorikai alakzat demonstrálása, egy-egy költemény nem több, mint felsorolás-montázs. Mintha a költő kizárólag ezen alakzat poétikai súlyában hinne, ám a mechanikussá, művivé váló eljárást igencsak súlytalanítja, retorikailag semlegesíti, hogy e felsorolások legtöbbször lapos felsorolások, modoros újraismétlések.

A modorosság egyébként is szinte állandó felhangja e versanyagnak. A Salom költeményeit egyrészt olyan retorizálatlan szólamok töltik ki, amelyekről nem is gondolnánk, hogy versrészletek, ha nem lennének verssorokba tördelve (l.: „De hisz nem az a fontos, / hogy hova teszem a fényt, / hanem hogy hol hagyom meg / az árnyékot” – *Félelmeim*; „Durvának kell lenni, / zavarba jönnek, / mert általában / meghallják / a durva szót. // Ez nem jó, és én ezt, / nem akarom csinálni! // Fura, kettős kötöttségű / drámai hős vagyok, / de tudom, hogy ez kell, / ezt kell csinálnom” – *Opus No. 32* stb.). Másrészt viszont túlretorizált sorokat olvasunk. A túlszófolt rétorikodás szöveghelei a modoros megszólítások, felkiáltások (ebben a lírában egyébként is aránytalanul sok a retorikus felkiáltás, a felkiáltójel) és kérdések. Ilyen, több ízben is felcsendülő megszólítások, felkiáltások az anyám!, Istenem!, Jahve!, testvér, testvérem, testvéreim, Ó, Kanizsa! stb. S ilyen dramatizálóan modoros kérdések/kérdezések a „Nekem ne lenne hazám?”, „Anyám, hova szültél?”, „Mivé lettél, hová tűntél, / Egyszervolt színházunk. / Voltál, leszel-e?” stb. Az egész versanyagban van valami teátrális, tragizáló, túlfeszített pátosz.

A Salom versvilága mögött pretextusként húzódó mitikus háttér eleve megszabja a költői megszólalás módozatát. Ha a hasonló költői eljárást alkalmazó Pilinszky-líráról idézzük fel olvasói emlékezetünkben, olvasmányemlékeink egyrészt a hosszabb lélegzetű Pilinszky-versek empirikus-szenzuális részletein, másrészt a rövidebb, kontemplatívabb,

aforizmaszerű versek zárt kagylóformáján tapadnak meg. Weiss Zoltán a kötet verseinek élményalapját képező mítoszt kontemplatív, gondolati, „filozofikus” módon kívánja felszínre hozni, ám a reflexivitás filozofikus mélységek (s az ezt megszólaltatni tudó versnyelv) híján modorossá, közhelyessé, frázisszerűvé silányul. „Itt arat a halál, / Itt folyik a vér, / Itt fogy az élet, / Itt nő a hatalom, / Itt fogy a remény!” – áll a *Hozsanna* című versben, s a nem sokat mondó szövegeket a felsorolás retorikája s a felkiáltás magas hangfekvése sem tudja megemelni. Ennek eredményeképp a Salom versanyaga vaskos közhelyek gyűjteményévé lesz (l.: „Állítsátok meg a világot, / ki akarok belőle lépni.”; „Minden lélegzetvételünk hazugság! / Hiábavaló minden, ami nem örök / és semmi sem örök! / Csak az Isten!”; „Előbb javulj meg, / csak azután akarj / másokat megjavítani! // Hibákból vannak / az erények is!”; „Rossz helyen, / lehetetlen időben / születtem”; „Tragédia volt, / amikor megszülettem”; „Minden ember / Egy külön világ”; „Kivárom, / Míg a nagy Karmester / Beint”; „Az eszméknek és a valóságnak, / Semmi közük egymáshoz!”; „Az ember mindig / Másnak akar látszani, / Mint ami”; „Elviselni az életet”; „Gyermekül fogadott be engem hajdan e drága táj” stb.). Másrészt viszont a kontemplatív szándék felengedése mögött durva referencialitásra akadunk („Nem tudtam, hogy nekünk / Több Ristiünk is van.”). Ugyancsak modorosan, teatralizáló módon hatnak az úton-útfélen sorjázó, fölöslegesen elszaporított hárompontos megoldások is.

Nehezen tudnám meghatározni a kötet verseinek metrikai képletét. A költemények valahol a kötött és szabad versbeszéd között lebegnek, s ha valamiféle abroncs egybefogja őket, ez leggyakrabban az ismétlés, a gondolatrítmus, a párhuzam alakzata. A versek leggyakrabban verssorokba tördelt tündédek, méltatlankodások és konzekvencia-levonások. S itt van még a sorvég mint a lírai versbeszéd domináns helye. Azaz a rím, amely a sorvéget nyomatékosítja. Rím a Salom verseiben vagy van vagy nincs, s ahol van, túlnyomórészt mechanikus rímtermelés eredménye. A kötet verseinek domináns rímhelyzete ugyanis a versvégeken felcsendülő „Salom! / Salom!” s a zárlat előtti rímhívó szó egybecsengéséből adódik (l.: otthonom, támaszom, nem adom, liim-lom, szomjazom... Salom! / Salom!) Közöttük is a -lom végű igék (gondolom, csalom) s különösen az ilyen végződésű névszók (halom, sírhalom, hatalom, irgalom, fájdalom, rágalom) a tipikusak, mely megoldás valóban mechanikusan bejáródott, gépiesen ható eljárásá alakítja a versek rímvilágát.

Nyelvileg különösen zavarónak tartom a versekben folyamatosan előtörő, szinte krónikusan ismétlődő, ún. rámutató-magyarázó nyelvi beidegződéseket („De a töviskoszorút / azt nem adom!”; „A múlt, / az egy másik ország. / Egy másik ország, / az még nem a hazám”; „A siker az mindig gyanús”; „Az elveszett / közös dalt, azt hallom!”; „A kód az örök” stb. – kiem. H. V. É.), a nagyon gyakran rossz helyen, fölöslegesen sorjázó vesszőket („vannak ajtók / melyeket, / nem vagyok hajlandó kinyitni!”; „Ez nem jó, és én ezt, / nem akarom csinálni!”; „A gyűlölet, / olyan, mint egy kert”; „Egyetlen mentőcsónakkal, / nem lehet / a süllyedő hajót kihúzni”; „Csak egy szörnyeteg / próbálhat még / kisajátítani, / egy másik szörnyeteket”; „Ez a tánc, / azóta is tart”; „Az eszméknek és a valóságnak, / semmi közük egymáshoz!”; „Az agya, / Olyan, mint egy gyémánt”; „Nem akarok, / Visszatérni a dolgokhoz”; „Így a rossz szellemnek, / Semmi sem marad belőlem”; „Egész életemben, / csak egyet akartam”; „Majd fölvetette azt, / A nagy busa fejét” stb.), azt, hogy a játsszák rövid sz-szel (84. l.), az álarc viszont hosszú l-lel (101. l.) íródott. Nem látok túl nagy szikrát kicsapódni a *Függőség* című vers suta Kosztolányi-újraírásában

(„Mostan színtelen / tintáról álmodtam.”), s igazából nem tudok mit kezdeni az 1948-ra datált *Tisza* s Fehér Ferenc 1960-ra datált, *Tenger* című versének gyanúsán túlzott egybecsengésével. L.:

Fehér Ferenc: Tenger

Magába zárja, ami kincs,
partjára veti a szennyet.

Két hétig tétován
ringatott engem.

Weiss Zoltán: Tisza

Nem tenger,
magába rejti,
ami kincs,
partjára veti
a szennyet.

Két hétig
tétován
ringatott
engem . . .

Filológiai rejtély? Én nem tudok a nyomába eredni.

Ha végkövetkeztetést kívánok levonni a Salom verseiből, a költemények alapján azt kell megállapítanom, hogy bármely műfajban írjon is bárki (író, költő, drámaíró), a mű (esztétikai) végeredménye, súlya, értéke nem a megidézett mítoszon múlik. Azaz, mint Nemes Nagy Ágneset idéztem írásom elején: „semmit sem jelent az ember saját költészetére nézve”. Maga a pretextus nem emeli meg azt a szövegvilágot, amely maga sem tudja magát lírai, esztétikai magaslatokba emelni. A Salom című verseskötetben én egyetlen olyan költeményt sem találtam, amely a líra egébe emelt volna. (Mellesleg jegyzem meg, hogy a kötethez csatolt önéletrajz-féleléség sem egy folyamatosan vállalt költői pályáról győzött meg. A szerző egészséges önkritikájára vall, hogy olyan alkotónak tartja magát, aki a „színház mellett pótcselekvésként” festeget, írogat – „verset . . . prózát . . . drámát . . . vígjátékot . . . és sok mindent.”) E verseskötet mögött azon szerzői szándékot, gesztust vélem felismerni, hogy ha már ott ez a fióknyi vers, a több évtizedes versanyag, hát ne menjen veszendőbe, gyűjtsük össze egy kötetbe. A szerzőnek a város amatőr színjátszását több évtizeden át irányító és életben tartó (rendezői, színészi, szervezői stb.) gyakorlata és érdemei azonban nem plántálhatók át és nem kamatoztatathatók egy más műfajban, művészeti ágban.

HARKAI VASS Éva

„AZ ÁLOM OLYAN, MINT A BÜVÉSZ CILINDERE”

Csáth Géza: *Az álmodás lélektana*. Ismeretlen elmeorvosi tanulmányok. LAZI, Szeged, 2001

„Mi az álom? A lélek kósza ábrándozása vagy a jövőbe és a múltba való elröplése?”

Ezzel a kérdéssel indítja Csáth *Az álom* című esszéjét. A választ Freud *Álomfejtésében* találta meg. Mivel „a hétköznapi ember számára az álom a földi akarat által befolyásolhatatlan természetfölötti világa, birodalma a fantasztikumnak; Freud számára viszont